

Αναστάσιος Ν. Μαρίνος

ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ

Πρόλογος
Δήμητρα Κοντόγιωργα - Θεοχαροπούλου

ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Δρ. Αναστάσιος Μαρίνος

ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ

Σύμμεικτα
Αναστάσιος Μαρίνος

ISBN 978-960-562-382-1

Σύμφωνα με το Ν. 2121/93 για την Πνευματική Ιδιοκτησία απαγορεύεται η αναδημοσίευση και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου, η αποθήκευσή του σε βάση δεδομένων, η αναμετάδοσή του σε ηλεκτρονική ή οποιαδήποτε άλλη μορφή και η φωτοανατύπωσή του με οποιονδήποτε τρόπο, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

ΔΗΛΩΣΗ ΕΚΔΟΤΙΚΟΥ ΟΙΚΟΥ

Το περιεχόμενο του παρόντος έργου έχει τύχει επιμελούς και αναλυτικής επιστημονικής επεξεργασίας. Ο εκδοτικός οίκος και οι συντάκτες δεν παρέχουν διά του παρόντος νομικές συμβουλές ή παρεμφερείς συμβουλευτικές υπηρεσίες, ουδενμία δε ευθύνη φέρουν για τυχόν ζημία τρίτου λόγω ενέργειας ή παράλειψης που βασίστηκε εν όλω ή εν μέρει στο περιεχόμενο του παρόντος έργου.

Art Director: Γιάννης Μαμαλούκος
Υπεύθυνος Παραγωγής: Ανδρέας Μενούνος
Φωτοστοιχειοθεσία: Θεώνη Χαραλαμπίκη
Παραγωγή: NB Production AM180215M23

ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Μαυρομικάλη 23, 106 80 Αθήνα
Τηλ.: 210 3678 800 • Fax: 210 3678 819
<http://www.nb.org> • e-mail: info@nb.org
Αθήνα: Μαυρομικάλη 2, 106 79 • Τηλ.: 210 3607 521
Πειραιάς: Φίλωνος 107-109, 185 36 • Τηλ: 210 4184 212
Πάτρα: Κανάρη 15, 262 22 • Τηλ.: 2610 361 600
Θεσ/νίκη: Φράγκων 1, 546 26 • Τηλ.: 2310 532 134

Δρ. Αναστάσιος Μαρίνος
Αντιπρόεδρος του Συμβουλίου της Επικρατείας, ε.τ.
Επ. Πρόεδρος Εταιρείας Διοικητικών Μελετών

ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ

Πρόλογος

Δήμητρα Κοντόγιωργα - Θεοχαροπούλου
Ομότιμη Καθηγήτρια ΑΠΘ

Επιμέλεια

Κασσιανή Αν. Μαρίνου
Πάρεδρος του Συμβουλίου της Επικρατείας

ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Miscellanies
Anastasios Marinos

ISBN 978-960-562-382-1

COPYRIGHT

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, without the prior permission of NOMIKI BIBLIOTHIKI S.A., or as expressly permitted by law or under the terms agreed with the appropriate reprographic rights organisation. Enquiries concerning reproduction which may not be covered by the above should be addressed to NOMIKI BIBLIOTHIKI S.A. at the address below.

DISCLAIMER

The content of this work is intended for information purposes only and should not be treated as legal advice. The publication is necessarily of a general nature; NOMIKI BIBLIOTHIKI S.A. makes no claim as to the comprehensiveness or accuracy of the information provided; Information is not offered for the purpose of providing individualized legal advice. Professional advice should therefore be sought before any action is undertaken based on this publication. Use of this work does not create an attorney-client or any other relationship between the user and NOMIKI BIBLIOTHIKI S.A. or the legal professionals contributing to this publication.

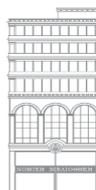

NOMIKI BIBLIOTHIKI

23, Mavromichali Str., 106 80 Athens Greece
Tel.: +30 210 3678 800 • Fax: +30 210 3678 819
<http://www.nb.org> • e-mail: info@nb.org

member of Europe's 500
dynamic entrepreneurs

© 2015, NOMIKI BIBLIOTHIKI S.A.

Πρόλογος

Η ανά χείρας Έκδοση της Νομικής Βιβλιοθήκης με τον τίτλο «Σύμμεικτα», την οποία έχω την τιμή να προλογίζω, περιέχει μελέτες του επί τιμή Αντιπροέδρου του Συμβουλίου της Επικρατείας κ. Αναστασίου Μαρίνου, Διδάκτορας του Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών και του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Προέδρου της Εταιρείας Διοικητικών Μελετών πλέον της εικοσαετίας (1992-2014), οπότε και έγινε η Πρόταση ανακηρύξεώς του σε Επίτιμο Πρόεδρο της εν λόγω Εταιρείας.

Τα «Σύμμεικτα» –ιδέα, επιλογή και φροντίδα της κ. Κασ. Α. Μαρίνου, άξιας κόρης του συγγραφέως– περιέχουν μελέτες με διαφορετικές θεματικές, όπως δηλώνει και ο τίτλος της εν λόγω εκδόσεως, οι οποίες απασχόλησαν στην εποχή τους την κοινωνία και την νομολογία του ΣτΕ, καθώς και τα Ευρωπαϊκά Δικαστήρια. Θεματικές τις οποίες ανέπτυξε ο συγγραφέας από το 1966 έως το 2014, καλύπτοντας σχεδόν μία 50ετία και διατυπώνοντας γόνιμο προβληματισμό ισχύοντα μέχρι σήμερα, γεγονός που σηματοδοτεί την επικαιρότητα των ζητημάτων και αιτιολογεί και την παρούσα έκδοση.

Οι επιμέρους μελέτες των «Συμμείκτων», εκ των οποίων ορισμένες συμπληρώνουν ήδη δημοσιευμένα εκτενέστερα έργα του ιδίου συγγραφέως, εκρίθη σκόπιμο να αποτελέσουν ιδιαίτερη ενότητα, για τους εξής τουλάχιστον λόγους:

Το μεν, διότι κατ' αυτόν τον τρόπο είναι πιο προσιτές και εύχρηστες στον νεότερο ερευνητή, ο οποίος μπορεί να παρακολουθήσει ζητήματα Δημοσίου Δικαίου μέσα στην τελευταία 50ετία. Το δε, διότι έτσι εδόθη η ευκαιρία να συμπεριληφθούν στην παρούσα έκδοση και μελέτες που δεν είχαν δημοσιευθεί, παρ' όλη την επιστημονική τους πληρότητα και οι οποίες είναι και πάλι επίκαιρες. Τέλος, διότι εδόθη η ευκαιρία να γίνει τριπλή, έστω τυπική, επιστημονική ταξινόμηση των επιμέρους αυτών μελετών του συγγραφέως. Ταξινόμηση από την οποία αναδεικνύεται, αν μη τι άλλο, η απίστευτη επικαιρότητα των πραγματευομένων ζητημάτων και οι αντίστοιχες επιστημονικές ευαισθησίες του συγγραφέως.

Πράγματι και αναλυτικότερα: Η πρώτη θεματική διαλαμβάνει μελέτες αφιερωμένες στις «Σχέσεις Πολιτείας και Εκκλησίας», την μεγάλη αγάπη του συγγραφέως, όπου η συμβολή του με την νομική του σκέψη και την πλήρη γνώση των εκκλησιαστικών πραγμάτων, υπήρξε σημαντική μέχρι σήμερα. Η δε επικαιρότητα των μελετών αυτών είναι, κατά την άποψή μου, αυτονόητη, ιδίως στην σημερινή συγκυρία, όπου η «κοσμική δημοκρατία» (*république laïque*) στην Γαλλία δοκιμάζεται πολλαπλά, δοκιμασία που έχει αφυπνίσει και θέσει όλο τον πολιτισμένο κόσμο επί ποδός, ώστε δεν χρειάζεται να σημειώσει κανείς τίποτε επιπλέον την ιστορική αυτή στιγμή, στην αυγή του 21ου αιώνα.

Η δεύτερη θεματική διαλαμβάνει μελέτες αφιερωμένες στα Ανθρώπινα Δικαιώματα και την Πληροφορική. Εν προκειμένω δεν μπορεί να μην επισημανθεί ότι ο συγγραφέας

ήταν από τους πρώτους, ο οποίος, έχοντας μία υψηλή επιστημονική διαίσθηση, επεσήμανε τους φοβερούς κινδύνους που έκρυβε και κρύβει για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα μία ηλεκτρονική διακυβέρνηση, όπου όλοι θα (ή ήδη;) διαμένουμε σε «γυάλινο σπίτι»!*

Στην τρίτη θεματική ενότητα περιελήφθησαν μελέτες αφιερωμένες σε ειδικότερα ζητήματα Συνταγματικού και Διοικητικού Δικαίου που είναι επίσης εξαιρετικά επίκαιρα, ώστε να απορεί κανείς. Ή μάλλον να επιβεβαιώνεται ότι τίποτε δεν είναι πράγματι τόσο «νέο», ούτε στον νομικό κόσμο, δεδομένου ότι αυτός προσπαθεί μέσω του Δικαίου να «κωδικοποιήσει» την πραγματικότητα. Η τελευταία, όμως, ως «ιστορία» «επαναλαμβάνεται», διότι φαίνεται ότι η «ιστορία», δυστυχώς, δεν διδάσκει, επειδή ίσως και η φύση του ανθρώπου, που γράφει την ιστορία, δεν αλλάζει. Έτσι, αξίζει να σημειωθεί ότι ζητήματα, όπως π.χ. η συνταγματική διαδικασία και οι σχετικές προθεσμίες για την εκλογή Προέδρου Δημοκρατίας ή τα της «Κυριακής αργίας», τα οποία απασχόλησαν πρόσφατα κοινωνία και νομολογία, αν και δεν περιελήφθησαν στην ανά χείρας έκδοση, έχουν ήδη τύχει επεξεργασίας από τον Πρόεδρο κ. Μαρίνο και έχουν προ πολλού χρόνου δημοσιευθεί.

Εν κατακλείδι, τα «Σύμμεικτα» αποδεικνύουν –πέραν της μαρτυρίας του δικαστικού λόγου του τιμωμένου, ως Ανωτάτου Δικαστού και Αντιπροέδρου του ΣτΕ– την διαχρονική αξία του επιστημονικού του λόγου, που συνδυάζει τέλεια θεωρία και πράξη, δικαιώνοντας και τους ακαδημαϊκούς του τίτλους.

Θεσσαλονίκη, Ιανουάριος 2015

Δήμητρα Κοντόγιωργα - Θεοχαροπούλου

* Βλ. και σχετική εισήγηση (υπό δημοσίευση) του Καθηγητού της Νομικής του ΑΠΘ κ. *Μ. Καραση*, αντεπιστέλλοντος μέλους της Ακαδημίας Αθηνών, σε ημερίδα προς τιμήν του, στο ΑΠΘ, στις 21 Νοεμβρίου 2014, με θέμα «Η Δικαιοσύνη ως Ουτοπία», όπου παραπέμπει, μεταξύ πολλών άλλων φιλοσοφικών και επιστημονικής φαντασίας έργων, για τους κινδύνους της σύγχρονης τεχνολογίας, και στο έργο «Εμείς» του ρώσου πολιτικού φιλοσόφου *Yevgeny Ivanovich Zamyatin*.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	VII
----------------	-----

I. Σχέσεις Πολιτείας και Εκκλησίας

1. Ο θρησκευτικός πλουραλισμός και τα όρια αυτού εις το σύγχρονο κράτος (1989)	3
2. Η συνταγματική κατοχύρωση της λατρευτικής χρήσεως των Ιερών Ναών (1997).....	13
3. Η προστασία του θρησκευτικού περιβάλλοντος κατά το Σύνταγμα και την νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας (1997)	19
4. Η πορεία της Ελλαδικής Εκκλησίας από την Μικρασιατική καταστροφή μέχρι σήμερα – Εμπειρίες και προοπτικές (1998)	23
5. Χριστός: Η δικαιοσύνη ημών (2000)	37
6. Το θρήσκευμα και οι ταυτότητες (2000)	43
7. Ο μοναχισμός και η σύγχρονη δημοκρατική πολιτεία (2004).....	47
8. Σύντομες σκέψεις για την Πατριαρχική και Συνοδική Πράξη του 1928 (2004).....	55
9. Οι διακριτοί ρόλοι Εκκλησίας και Πολιτείας (2008)	67
10. Το Συμβούλιο της Επικρατείας και η Πατριαρχική και Συνοδική Πράξις του 1928 (σχόλιο επί της υπ' αρ. 410/2008 αποφάσεως) (2008).....	75
11. Η Εκκλησία της Δωδεκανήσου και τα σενάρια περί Αυτοκεφάλου (2010)	81
12. Το νομικό καθεστώς του Προσκυνήματος «Παναγία Σουμελά» (2010)	85
13. Το μάθημα των Θρησκευτικών στα σχολεία, το Σύνταγμα και η στάσις των ελληνικών κυβερνήσεων των τριάντα τελευταίων ετών (2012)	93
14. Ορθοδοξία και εθνική ενότητα - επιβίωση (2014)	97

II. Ανθρώπινα Δικαιώματα και Πληροφορική

15. Πληροφορική, εξουσία και ανθρώπινα δικαιώματα (1994)	111
16. Το internet και οι συνέπειές του κυρίως στον χώρο του δικαίου (1998)	119
17. Η προστασία του γήρατος και πώς την καταργεί ο Έλληνας νομοθέτης (2004)	143
18. Οι κωδωνοκρουσίες και η ηχητική ρύπανση του περιβάλλοντος (2005)	147
19. Η καύση των νεκρών και το Σύνταγμα (2006).....	153
20. Η έκταση προστασίας της ιδιωτικής ζωής (2008)	157
21. Το Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και το Δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας (2008).....	169
22. Τα θρησκευτικά σύμβολα στα σχολεία (2009).....	173
23. Η ασυλία των βουλευτών κατά το Ελληνικό Σύνταγμα και το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΔΑΔ) (2010)	177
24. Η προστασία της θρησκευτικής συνειδήσεως και η «Κάρτα του Πολίτη» (2011)	185
25. Γάμος θρησκευτικός, γάμος πολιτικός, «γάμος» ομοφυλοφίλων (2011)	189
26. Η θρησκευτική ελευθερία και η δημιουργία χώρων λατρείας (2011).....	193
27. Τα νέα στρατόπεδα συγκεντρώσεως (2012).....	197
28. Περί του όρκου (2013).....	199

III. Άλλα Ζητήματα Συνταγματικού και Διοικητικού Δικαίου

29. Παρεμβολή ασχέτων διατάξεων εις τον νόμον (1965).....	205
30. Η reformatio in rejus εν τω Διοικητικώ Δικαίω (1966)	215
31. Τα όρια της υπακοής των διοικητικών οργάνων εις τας πράξεις της νομοθετικής εξουσίας (1967).....	223

32. Η κατάργησης μονίμου οργανικής θέσεως δημοσίας τινός υπηρεσίας και αι συνέπειαι αυτής κατά το Σύνταγμα και την νομολογίαν του Συμβουλίου της Επικρατείας (1972)	235
33. Το νομοθετικό παρακράτος και η νόθευση του δημοκρατικού πολιτεύματος (1981)	247
34. Η ανεξαρτησία του δικαστή και η σύγχρονη τεχνολογία (1986)	255
35. Η έκρηξη των σύγχρονων πόλεων και η επίδρασή της στο δημοκρατικό πολίτευμα (1991).....	263
36. Πίστις και φιλία (1993) (προς τιμήν του Καθηγητού Ιάσωνα Χατζηδίνου)	273
37. Οι Ανεξάρτητες Διοικητικές Αρχές στην ελληνική έννομη τάξη (2008).....	279
38. Επιτρέπεται στον πολίτη να αγνοεί τον Νόμο; (2009)	289
39. Το πανεπιστημιακό άσυλο (2009).....	295
40. Περί της εφαρμογής του άρθρου 160 ν. 5383/1932 (2009) (Γνωμοδότηση)	301
41. Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας εις το Πολίτευμα της Ελλάδος (2009)	305
42. Η Δημοκρατία σε κρίση; (2009)	315
43. Ο «Καλλικράτης» και το Σύνταγμα (2010)	327
44. Οι εκλογές της 17ης Ιουνίου 2012 διεξήχθησαν σύμφωνα με το ισχύον Σύνταγμα ή όχι; (2012)	335
45. Οι αθλητικές διαφορές και η διά νόμου απαγόρευση επιλύσεώς τους από τα πολιτειακά δικαστήρια (2012)	341

*2. Η συνταγματική κατοχύρωση της λατρευτικής χρήσεως των Ιερών Ναών (1997)**

Πρέπει να δηλώσω ότι οι απόψεις που θα διατυπώσω είναι απόψεις δικές μου, προσωπικές, και το λέω αυτό για να μη νομιστεί ότι εκπροσωπώ τις απόψεις του Συμβουλίου της Επικρατείας, του οποίου είμαι αντιπρόεδρος. Κάνω αυτή την διευκρίνιση γιατί εκκρεμεί στο δικαστήριο η υπόθεση του Αγίου Γεωργίου – Ροτόντα, στην οποία εγώ δεν έλαβα μέρος κι ούτε πρόκειται να συμμετάσχω, ακριβώς γιατί μετέχω στην σημερινή εκδήλωση.

Θα μιλήσω γενικώς για την συνταγματική κατοχύρωση των χώρων λατρείας. Ο σεβασμιώτατος μητροπολίτης Τυρολόης μίλησε από απόψεως θρησκευτικής ελευθερίας. Κάτι ανάλογο θα πει και ο καθηγητής κ. Βαβούσκος. Εγώ θα ασχοληθώ με την συνταγματική κατοχύρωση των χώρων λατρείας από την πλευρά της προστασίας του περιβάλλοντος.

Η προστασία του περιβάλλοντος κατοχυρώνεται από το άρθρο 24 του Συντάγματος και αφορά το φυσικό και το πολιτιστικό περιβάλλον. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι οι ιεροί χώροι και ειδικότερα οι χώροι λατρείας αποτελούν τμήμα του πολιτιστικού περιβάλλοντος μιας χώρας. Είναι δεδομένο ότι ο παράγων ο θρησκευτικός είναι στοιχείο του πολιτισμού κάθε χώρας και κάθε εποχής. Συνεπώς, όταν μιλάμε για προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος, μιλάμε κατ' ανάγκην και για προστασία των ιερών χώρων και, ειδικότερα, των χώρων λατρείας. Στην θεωρία του Συνταγματικού Δικαίου γίνεται μακρά συζήτηση για το ποια είναι η φύση αυτού του δικαιώματος της προστασίας του περιβάλλοντος.

Τώρα που τελειώνει ο 20ός αιώνας και εισερχόμαστε στον 21ο, τα πάντα αλλάζουν με πρωτόγνωρη ταχύτητα, η τεχνολογία εξελίσσεται και μαζί με την εξέλιξη της τεχνολογίας εξελίσσεται και η μόλυνση του περιβάλλοντος. Η προστασία του περιβάλλοντος έχει αναχθεί σε προτεραιότητα και απασχολεί όλους τους επιστήμονες, ιδίως τους νομικούς, τους εκπροσώπους των θετικών επιστημών και τους θεολόγους. Ειδικότερα για τους τελευταίους, υπάρχουν ενδιαφέρουσες μελέτες για την σχέση Εκκλησίας, εκκλησιολογίας, ευχαριστίας και οικολογίας (οι μελέτες του μητροπολίτη Περγάμου, του π. Θεοδώρου Ζήση, του καθηγητή Ηλία Οικονόμου και άλλες πολλές). Άλλοι λένε ότι η προστασία του περιβάλλοντος είναι δικαίωμα ατομικό, άλλοι λένε ότι είναι δικαίωμα κοινωνικοοικονομικό.

Τελικά, το πρόβλημα λύθηκε με την απόφαση που πήρε το Συμβούλιο της Επικρατείας και μάλιστα εν ολομелεία. Η υπ' αρ. 2282 του 1992 απόφαση της Ολομелείας του ΣτΕ,

* Απομαγνητοφωνημένο κείμενο ομιλίας γενομένης άνευ χειρογράφου.

ερμηνεύοντας το άρθρο 24 του Συντάγματος το οποίο ορίζει ότι προστατεύεται το πολιτιστικό περιβάλλον, λέει ότι με την διάταξη αυτή η προστασία του περιβάλλοντος έχει αναχθεί σε συνταγματικά προστατευόμενη αξία και υποχρέωση του κράτους. Έτσι ο συντακτικός νομοθέτης (το Σύνταγμα) απευθύνει επιταγές στον κοινό νομοθέτη να θεσπίσει τα πρόσφορα, κατά την κρίση του, μέτρα, μέσα στα όρια που διαγράφουν οι ανάγκες για την διαφύλαξη και προστασία του εν λόγω αγαθού.

Αυτό θα το κάνει σταθμίζοντας παράλληλα και τα άλλα συνταγματικά προστατευόμενα δικαιώματα, καθώς επίσης και το γενικότερο δημόσιο συμφέρον. Αλλά γεννήθηκε το ζήτημα τι θα γίνει εάν δεν υπάρχει διάταξη νόμου η οποία να προβλέπει την ειδική προστασία του περιβάλλοντος και να επιτρέπει την λήψη των συγκεκριμένων μέτρων, διότι, ως γνωστόν, στο Δημόσιο Δίκαιο ισχύει η αρχή της νομιμότητας, που λέει ότι η Διοίκηση δεν μπορεί να εκδώσει πράξη, να λάβει οποιοδήποτε μέτρο, αν δεν υπάρχει διάταξη νόμου η οποία να της επιτρέπει την λήψη του μέτρου αυτού.

Η αρχή της νομιμότητας έχει γίνει δεκτή στην θεωρία για την προστασία του πολίτη. Η Πολιτεία δεν είναι ελεύθερη να κάνει ό,τι θέλει, πλην εκείνων που ρητά της απαγορεύονται, αλλά είναι ελεύθερη να κάνει μόνον εκείνο που ρητά της επιτρέπει ο νόμος. Μπορεί λοιπόν η Διοίκηση να λάβει μέτρα κατ' εφαρμογήν της διατάξεως αυτής του άρθρου 24 του Συντάγματος, χωρίς να υπάρχει διάταξη νόμου που το επιτρέπει, δηλαδή παραβιάζουσα ενδεχομένως την αρχή της νομιμότητας; Υπάρχει η θεωρία ότι σε ορισμένες περιπτώσεις η Διοίκηση μπορεί να εκδώσει πράξη στηριζόμενη απ' ευθείας στην διάταξη του Συντάγματος. Είναι η θεωρία της απ' ευθείας εφαρμογής της συνταγματικής διατάξεως. Λέει λοιπόν το ΣτΕ ότι στην περίπτωση αυτή η Διοίκηση μπορεί να λάβει τα απαραίτητα μέτρα για την προστασία του περιβάλλοντος. Η διάταξη για την προστασία του περιβάλλοντος, όπως ερμηνεύτηκε από την Ολομέλεια του ΣτΕ, τείνει να προστατεύσει κατά τρόπο απόλυτο το περιβάλλον, επιτρέπεται στην Διοίκηση να εφαρμόσει απ' ευθείας διάταξη του Συντάγματος.

Είναι λοιπόν πολύ δραστική η λύση που αποφάσισε το ΣτΕ, το οποίο λέει με την ίδια απόφαση: «Αλλά και εν ελλείψει τέτοιας φύσεως προστατευτικής διατάξεως, ηγάζει από τις ως άνω διατάξεις ευθεία υποχρέωση της Διοικήσεως να λάβει υπ' όψιν κατά την μόρφωση της κρίσεώς της για την ρύθμιση θεμάτων που αφορούν ή έχουν επιπτώσεις στο περιβάλλον, την ανάγκη προστασίας του και να πάρει τα κατάλληλα προς τούτο μέτρα ή να απέχει από την έκδοση δυσμενών για αυτό πράξεων, κινούμενη όμως πάντα μέσα στην δέσμη των παραπάνω κριτηρίων που κατευθύνουν την σχετική νομοθετική δράση».

Αφού λοιπόν υπάρχει τέτοια δραστική προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος, η προστασία αυτή θα ισχύσει και για το πολιτιστικό περιβάλλον που αποτελείται από ιερούς χώρους, και ειδικότερα από χώρους λατρείας όπως είναι οι μονές.

Θα σας διαβάσω μία πολύ πρόσφατη απόφαση του 6ου τμήματος του ΣτΕ, στο οποίο προεδρεύω, και η οποία αφορά το εξής θέμα: Στις Σπέτσες υπάρχει ένα μοναστήρι, η μονή των Αγίων Πάντων. Κοντά στο μοναστήρι αυτό, εν επαφή με τον μανδρότοικο και τα

κελιά των μοναχών, διέρχεται ένας στενός χωματόδρομος. Ο δήμαρχος Σπετσών αποφάσισε να τσιμεντοστρώσει τον δρόμο αυτό και να τον διευρύνει, για να ενώσει το κέντρο της νήσου με κάποια παραλία όπου υπάρχουν νυχτερινά κέντρα ώστε να διευκολύνεται η διακίνηση. Αντιλαμβάνεστε ότι η διακίνηση τροχοφόρων και κυρίως μοτοσυκλετών θα δημιουργούσε παρενόχληση στις μοναχές, κυρίως τις νυχτερινές ώρες, που είναι ώρες λατρείας, προσευχής και αναπαύσεως. Η μονή και ο επιχώριος μητροπολίτης διαμαρτυρήθηκαν, έγιναν διαβήματα και η μονή πρότεινε να προσφέρει δωρεάν μια δική της έκταση, λίγα μέτρα πιο κάτω, για να περάσει από εκεί ο δρόμος. Ο δήμαρχος αρνήθηκε. Η μονή προσέφυγε στο ΣτΕ και εμείς ακυρώσαμε την απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου περί εκτελέσεως του ως άνω έργου. Η σχετική απόφαση, η οποία εξεδόθη υπό την προεδρία μου, έχει τον αριθμό 245/1997 και λέγει τα εξής: Κατ' αρχήν παραθέτει το άρθρο 13 του Συντάγματος, που ως γνωστόν κατοχυρώνει το δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας, βασική εκδήλωση της οποίας είναι και η λατρεία στους ναούς και ο μοναχισμός. Στην συνέχεια, παραθέτει το άρθρο 24 του Συντάγματος και τονίζει ότι από το άρθρο αυτό συνάγεται, μεταξύ άλλων, ότι η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος έχει αναχθεί σε συνταγματικά προστατευόμενη αξία και υποχρέωση του κράτους. Το κράτος οφείλει να λαμβάνει προληπτικά ή κατασταλτικά μέτρα για την προστασία του περιβάλλοντος. Αυτό μπορεί να συμβεί ακόμη κι όταν δεν υπάρχει ειδική προς τούτο νομοθετική διάταξη. Σ' ένα δημοκρατικό καθεστώς τα προληπτικά μέτρα που στερούν από το άτομο οποιαδήποτε ελευθερία είναι απαγορευμένα· εδώ όμως το ΣτΕ επιτρέπει την λήψη προληπτικών μέτρων. Αυτό το τονίζω για να δείτε πόση σημασία αποδίδεται στην προστασία του φυσικού και του πολιτιστικού περιβάλλοντος. Στην συνέχεια, η απόφαση παραθέτει άλλες διατάξεις του καταστατικού χάρτη της Εκκλησίας, του κανονισμού περί μονών κλπ.

Ερχόμαστε τώρα στην ερμηνεία της απόφασης. Λέει: «Επειδή από την ανωτέρω παραδεχθείσα διάταξη του άρθρου 13 του Συντάγματος, ερμηνευόμενη εν συνδυασμώ με την προαναφερθείσα διάταξη του άρθρου 24 παρ. 1 του Συντάγματος και τας λοιπάς ως άνω διατάξεις, συνάγεται ότι: 1) αναπόσπαστο τμήμα του πολιτιστικού περιβάλλοντος, το οποίο απολαύει της αυτής ως άνω προστασίας του Συντάγματος, αποτελούν αναμφισβητήτως, εν όψει της ιδιαζούσης σημασίας την οποίαν διαδραματίζει πάντοτε το θρησκευτικό στοιχείο στην διαμόρφωση του πολιτισμού εκάστου λαού, και οι θρησκευτικού χαρακτήρος χώροι – δηλαδή οι χώροι πνευματικής ασκήσεως και λατρείας, στους οποίους τόσο οι πιστοί όσο και οι θρησκευτικοί λειτουργοί εκάστης θρησκείας και οι τυχόν αναγνωριζόμενοι υπ' αυτής μοναχοί ασκούν τα θρησκευτικά των καθηκοντα και στους οποίους χώρους συγκαταλέγονται και οι χώροι λατρείας (οι ιεροί ναοί και αι ιεραί μοναί) της Εκκλησίας της Ελλάδος ως προς την οποία κατοχυρούται επίσης το δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας και οι οποίοι, ως χώροι ιεροί, συνιστούν ουσιώδη στοιχεία της ελληνορθόδοξου παραδόσεως και ιστορίας και άρα της εν γένει πολιτιστικής κληρονομίας ολοκλήρου του ελληνικού λαού, διά την περιβαλλοντική προστασία των οποίων ο κοινός νομοθέτης έχει θεσπίσει σειρά άλλων διατάξεων».

Πέραν της προστασίας του περιβάλλοντος, η τελευταία αυτή φράση θέλει να τονίσει τον ελληνορθόδοξο χαρακτήρα του λαού μας. Πρέπει να πάψουν όλες αυτές οι θεωρίες της μετακένωσης του Κοραή και άλλες συναφείς, που θέλουν να δώσουν σημασία στην αρχαία Ελλάδα αγνοώντας το κοσμοϊστορικό γεγονός της συναντήσεως Ελληνισμού και Χριστιανισμού, βάσει του οποίου διαμορφώθηκε ο χαρακτήρας των σημερινών Ελλήνων. Οι Δυτικοί θέλουν να αγνοήσουν το Βυζάντιο και την μαρτυρική περίοδο της Τουρκοκρατίας, κατά την διάρκεια της οποίας η Εκκλησία ήταν αυτή που έσωσε τον Ελληνισμό και την γλώσσα του λαού μας, και αποβλέπουν στην αρχαία Ελλάδα, της οποίας εμφανίζονται οι Ευρωπαίοι ως κληρονόμοι μοναδικοί για να μας μετακενώσουν, να μας φέρουν πίσω, την αρχαία ελληνική φιλοσοφία.

2) Συνεχίζει η απόφαση, επισημαίνοντας ότι από τις διατάξεις αυτές προκύπτει ότι τόσο τα όργανα του κράτους όσο και οι οργανισμοί τοπικής αυτοδιοικήσεως, ουσιώδη υποχρέωση των οποίων συνιστά κατά νόμο η προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος, οφείλουν –πέραν της προστασίας την οποία πρέπει να εξασφαλίζουν κατ' επιταγή του Συντάγματος στους ως άνω χώρους πνευματικής ασκήσεως και λατρείας, ώστε να μην προσβάλλεται η ιερότητα και να μην αλλοιώνεται ο θρησκευτικός χαρακτήρας αυτών– να λαμβάνουν επιπλέον και την δέουσα πρόνοια, ώστε να εξασφαλίζεται ταυτοχρόνως και η άσκηση του μοναχικού βίου και η ψυχαστική ζωή των μοναχών, να εξασφαλίζεται η άσκηση των δραστηριοτήτων αυτών οι οποίες αποτελούν ειδικότερας εκδηλώσεις του ατομικού δικαιώματος της θρησκευτικής ελευθερίας. Τούτο έχει την έννοια ότι οσάκις τα όργανα αυτά εκδίδουν πράξεις οι οποίες, ναί μεν δεν αφορούν ευθέως τους ως άνω θρησκευτικού χαρακτήρα χώρους, πλην είναι δυνατόν ως εκ του σκοπού τον οποίον αυτές εξυπηρετούν και εκ της φύσεως αυτών να έχουν δυσμενείς συνεπείας στην άσκηση του εν λόγω ατομικού δικαιώματος, δέον όπως αιτιολογούν αυτές ειδικώς και δη δι' αναφοράς σε συγκεκριμένα στοιχεία και δεδομένα, από τα οποία να προκύπτει η ανάγκη εκδόσεως της συγκεκριμένης εκάστοτε πράξεως, διά της οποίας λαμβάνεται το συγκεκριμένο δυσμενές μέτρο και μάλιστα στην έκταση στην οποία αυτό αποφασίζεται και τούτο μετά από προηγούμενη διαπίστωση, διά της εκπονήσεως ειδικής και εμπειριστατωμένης μελέτης, ότι έχουν εξαντληθεί πλέον όλες οι άλλες δυνατότητες για την εξεύρεση άλλης λύσεως, ολιγότερον δυσμενούς στην συγκεκριμένη περίπτωση, κατά τρόπον ώστε το λαμβανόμενο μέτρο να εμφανίζεται ως «αναπόφευκτος θυσία», η οποία πραγματοποιείται ως το απολύτως αναγκαίο μέτρο και επιβάλλεται εκ λόγων γενικότερου δημόσιου συμφέροντος ενώπιον των οποίων υποχωρούν, κατά την παράγραφο 4 του άρθρου 13 του Συντάγματος, οι θρησκευτικές πεποιθήσεις. Λέγει δηλαδή ότι προστατεύεται το περιβάλλον και η θρησκευτική ελευθερία μέχρι του σημείου εκείνου όπου πλέον η άσκηση της θρησκευτικής ελευθερίας δεν προσβάλλει το γενικότερο δημόσιο συμφέρον. Έτσι ακυρώθηκε ως αναιτιολόγητη η απόφαση του δημάρχου.

Θεωρώ ευτυχή την συγκυρία που η απόφαση αυτή εξεδόθη υπό την προεδρία μου, γιατί πιστεύω ότι δεν μπορούμε να αγνοήσουμε κατά την εφαρμογή των διατάξεων περί προστασίας του περιβάλλοντος την ελληνορθόδοξη παράδοση του λαού μας και τον μοναχισμό, ο οποίος αποτελεί κορμό αυτής της ελληνορθόδοξου παραδόσεως. Διανύουμε

μία εποχή πονηρή. Δεν είναι άσχετες οι κινήσεις διεθνοποίησης του Αγίου Όρους, αυτού του φάρου της Ορθοδοξίας. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι στις παρυφές του Αγίου Όρους έχει ιδρυθεί βουδιστική μονή. Δεν είναι τυχαία τα γεγονότα των επιθέσεων κατά της γλώσσας μας και κατά της ιστορίας μας.

Κι ένας άλλος λόγος που πρέπει να προστατεύσουμε τον ελληνορθόδοξο χαρακτήρα του λαού μας είναι το γεγονός ότι καλπάζουμε «πανηγυρίζοντας» προς την Ευρωπαϊκή Ένωση. Τι θα είναι αυτή η ένωση; Θα είναι Ευρώπη των πατρίδων, όπως πρέπει να είναι, για να μπορεί κάθε λαός, και ιδίως οι μικροί λαοί, να διατηρήσει την φυσιογνωμία του και την ιστορική του καταγωγή; Ή θα είναι ένα χωνευτήρι λαών, όπου κάθε λαός θα έχει χάσει την φυσιογνωμία του; Αυτό είναι το μεγάλο πρόβλημα το οποίο αντιμετωπίζει ο λαός μας αυτή την εποχή.

3. Η προστασία του θρησκευτικού περιβάλλοντος κατά το Σύνταγμα και την νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας (1997)

I. Το άρθρο 24 του Συντάγματος ορίζει τα εξής: «παρ. 1. Η προστασία του φυσικού και του πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωση του κράτους. Για τις διαφυλάξεις του το κράτος έχει υποχρέωση να παίρνει ιδιαίτερα προληπτικά ή κατασταλτικά μέτρα . . . παρ. 6. Τα Μνημεία και αι παραδοσιακά περιοχά και στοιχεία τελούν υπό την προστασία του κράτους. Νόμος θέλει ορίσει τα αναγκαία προς πραγματοποίηση της προστασίας ταύτης περιοριστικά της ιδιοκτησίας μέτρα ως και τον τρόπον και το είδος της αποζημιώσεως των ιδιοκτητών».

Αυτή τη διάταξη έχει ερμηνεύσει το Συμβούλιο της Επικρατείας, το οποίο έχει δεχτεί, με σειρά αποφάσεών του, ότι η προστασία του περιβάλλοντος, τόσο του φυσικού όσο και του πολιτιστικού, «αποτελεί υποχρέωση του κράτους», γιατί το περιβάλλον είναι «προστατευόμενη αξία». Με την έννοια αυτή ο συντακτικός νομοθέτης απευθύνει στον κοινό νομοθέτη «εντολή» να «θεσπίσει τα πρόσφορα, κατά την κρίση του, για την προστασία του περιβάλλοντος μέτρα» και στην Δημόσια Διοίκηση εντολή «να εξασφαλίζει συνεχή προστασία του περιβάλλοντος», είτε λαμβάνοντας τα κατάλληλα μέτρα (προληπτικά ή κατασταλτικά), και όταν ακόμη έχει παραλείψει ο νομοθέτης να θεσπίσει σχετική διάταξη, είτε απέχοντας από ενέργειες που μπορούν να βλάψουν το περιβάλλον αυτό (βλ. τις αποφάσεις υπ' αρ. 2282/1992, 2278, 2758/1994, 1821/1995 του Συμβουλίου της Επικρατείας). Εάν από τη λήψη των μέτρων αυτών, που εξυπηρετούν σκοπό δημόσιου συμφέροντος, δηλαδή προστατεύουν το περιβάλλον, θίγονται δικαιώματα των πολιτών, π.χ. το δικαίωμα της ιδιοκτησίας, τότε το κράτος οφείλει να αποζημιώσει τον θιγόμενο ιδιοκτήτη. Τέτοια περίπτωση έχουμε, π.χ., όταν η Διοίκηση αρνείται να χορηγήσει οικοδομική άδεια για οικόπεδο που βρίσκεται πλησίον αρχαιολογικού μνημείου, για να μην αλλοιωθεί ο αρχαιολογικός χώρος από την οικοδομή που θα ανεγερθεί.

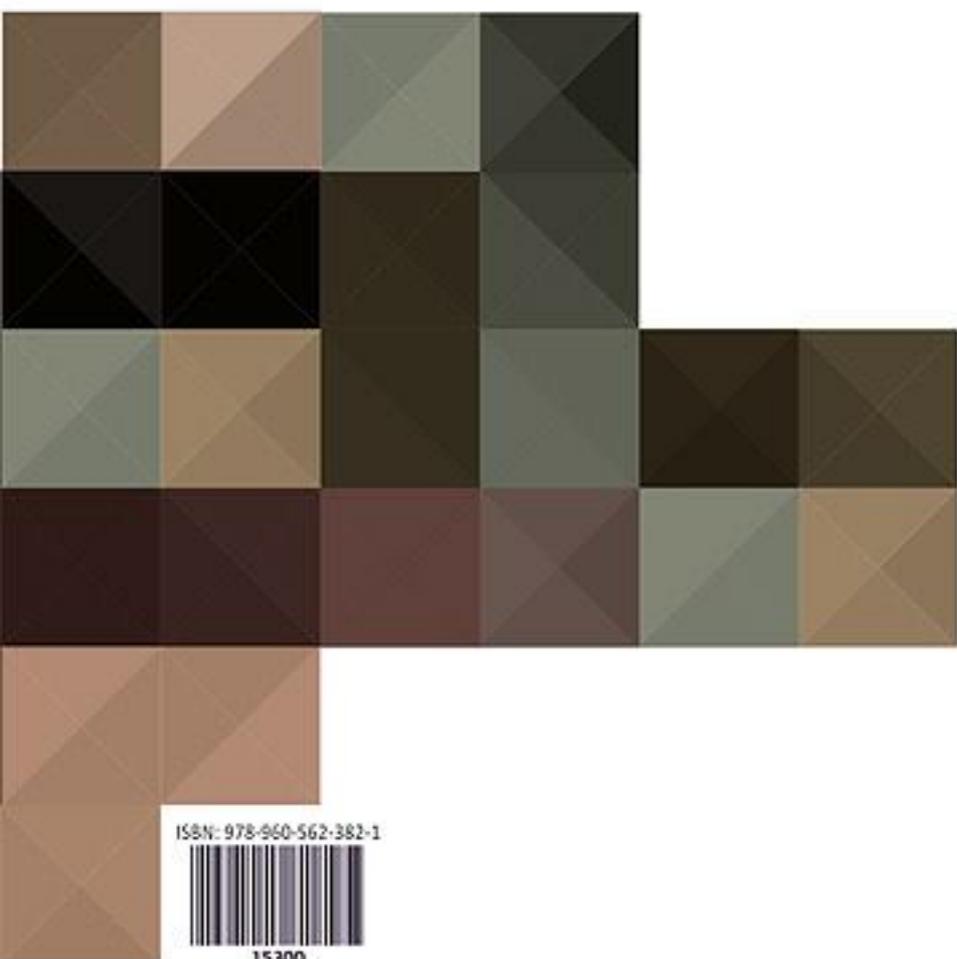
II. Ως «περιβάλλον» νοείται όχι μόνο το φυσικό αλλά και το «πολιτιστικό», το οποίο, σύμφωνα με την υπ' αρ. 3146/ 1986 απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας, είναι: «Το σύνολο των μνημείων και λοιπών στοιχείων που προέρχονται από την ανθρωπινή δραστηριότητα και συνθέτουν την ιστορική, καλλιτεχνική, τεχνολογική και εν γένει πολιτιστική κληρονομιά της χώρας». Και δέχεται, στην συνέχεια, το Συμβούλιο της Επικρατείας ότι η προστασία του ως άνω πολιτιστικού περιβάλλοντος περιλαμβάνει «αφ' ενός μεν την συνεχή διατήρηση των εν λόγω πολιτιστικών στοιχείων, αφ' ετέρου

δε την δυνατότητα επιβολής γενικών περιορισμών ή ιδιαίτερων μέτρων για την αποφυγή οποιασδήποτε βλάβης, αλλοιώσεως ή υποβαθμίσεως του περιβάλλοντος τα μνημεία χώρου».

III. Στην έννοια του πολιτιστικού περιβάλλοντος περιέχονται και τα οικοδομήματα που εξυπηρετούν λατρευτικούς και γενικότερα θρησκευτικούς σκοπούς, όπως είναι οι ιεροί ναοί και οι ιερές μονές όλων των θρησκειών. Στην περίπτωση του θρησκευτικού περιβάλλοντος, η προστασία αυτού επιβάλλεται και από το άρθρο 13 του Συντάγματος, το οποίο κατοχυρώνει στην Ελλάδα το δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας. Με την έννοια αυτή, το Συμβούλιο της Επικρατείας δέχτηκε με την υπ' αρ. 245/1997 απόφαση του ΣΤ' Τμήματός του ότι, εν όψει των άρθρων 24 και 13 του Συντάγματος: 1) «Αναπόσπαστον τμήμα του πολιτιστικού περιβάλλοντος, το οποίον απολαύει της αυτής ως άνω προστασίας, αποτελούν, αναμφισβητήτως, εν όψει της ιδιαζούσης σημασίας την οποία διαδραματίζει, πάντοτε, το θρησκευτικόν στοιχείον εις την διαμόρφωσιν του πολιτισμού εκάστου λαού, και οι θρησκευτικού χαρακτήρος χώροι, δηλαδή οι χώροι πνευματικής ασκήσεως και λατρείας, εις τους οποίους τόσο οι πιστοί όσο και οι θρησκευτικοί λειτουργοί εκάστης θρησκείας και οι τυχόν αναγνωριζόμενοι υπ' αυτής μοναχοί ασκούν τα θρησκευτικά των καθήκοντα και εις τους οποίους χώρους συγκαταλέγονται και οι χώροι λατρείας (Ιεροί Ναοί και Ιεραί Μοναί) της Εκκλησίας της Ελλάδος, ως προς την οποίαν κατοχυρούται επίσης το δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας, και οι οποίοι, ως χώροι ιεροί, συνιστούν ουσιώδη στοιχεία της ελληνορθόδοξου παραδόσεως και ιστορίας και, άρα, της εν γένει πολιτιστικής κληρονομιάς ολοκλήρου του Ελληνικού Λαού. 2) «Τόσον τα όργανα του κράτους όσο και αυτά των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης, όπως πέραν της προστασίας την οποίαν πρέπει να εξασφαλίζουν, κατ' επιταγήν του Συντάγματος, εις τους ως άνω χώρους πνευματικής ασκήσεως και λατρείας (Ιερούς Ναούς και Ιεράς Μονάς), ώστε να μην προσβάλλεται η ιερότης και να μην αλλοιώνεται ο θρησκευτικός χαρακτήρ αυτών, να λαμβάνουν επί πλέον και την δέουσαν πρόνοιαν, ώστε να εξασφαλίζεται συγχρόνως και η άσκησης του μοναχικού βίου και η ψυχαστική ζωή των εγκαταβιούντων εις τας Ιεράς Μονάς μοναχών, να εξασφαλίζεται δηλαδή η άσκησης των δραστηριοτήτων αυτών, οι οποίες αποτελούν ειδικότερας εκδηλώσεις του ατομικού δικαιώματος της θρησκευτικής ελευθερίας».

Όπως προκύπτει από τη διατύπωση αυτής της τόσο σημαντικής απόφασης, όσο και των άλλων αποφάσεων, το Σύνταγμα δεν προστατεύει μόνο το συγκεκριμένο οικοδόμημα, δηλαδή τον ναό ή την μονή, αλλά και τον περιβάλλοντα χώρο, ώστε να διατηρηθεί αλώβητη η εν γένει ατμόσφαιρα που διαμορφώνεται με βάση το θρησκευτικό χαρακτήρα των κτισμάτων αυτών και των λειτουργημάτων τα οποία ασκούνται εις αυτούς τους χώρους. Με την έννοια αυτή, ως πολιτιστικό περιβάλλον νοούνται και ολόκληρες περιοχές, εάν σε αυτές προέχει ο θρησκευτικός χαρακτήρας. Τέτοιες περιοχές στην Ελλάδα είναι το Άγιον Όρος και τα Μετέωρα, καθώς και η νήσος Πάτμος. Τα Μετέωρα και η νήσος Πάτμος έχουν μάλιστα ανακηρυχθεί και τόποι ιεροί με τους νόμους 2351/1995 (ΦΕΚ 225) και 1155/1981 (ΦΕΚ 122) αντιστοίχως, το δε Άγιον Όρος κατοχυρώνεται και με το

άρθρο 105 του Συντάγματος. Άλλωστε η παράγραφος 6 του άρθρου 24 του Συντάγματος ορίζει ότι προστατεύονται και οι παραδοσιακές περιοχές, όπως είναι οι πιο πάνω μνημονευθείσες. (Ειδικώς για την προστασία των Μετεώρων βλ. την μελέτη μου με τίτλο: *Η ανακήρυξη των Μετεώρων σε χώρο ιερό, Αθήνα, 1996*).

ISBN: 978-960-562-382-1

15300